

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

ДИПЛОМСКИ РАД

Тема:

**Српска јавност о контроверзним доделама Нобелове награде за
књижевност (1958, 1970, 1984)**

Ментор:

проф. др Дубравка Стојановић

Студент:

Катарина Крцић ИС13/35

Београд, 2019.

Садржај

ПРЕДГОВОР.....	2
УВОД	
Алфред Нобел, живот.....	4
Тестамент.....	7
Додела награда за књижевност.....	8
БОРИС ЛЕОНИДОВИЧ ПАСТЕРНАК	
Борис Пастернак до 1957. године.....	9
Пастернак као нобеловац у српској јавности.....	11
АЛЕКСАНДАР ИСАЈЕВИЧ СОЛЖЕЊИЦИН	
Живот до хапшења.....	18
„Антисовјетски“ писац.....	18
Нобелова награда.....	23
МАЊЕ КОНТРОВЕРЗЕ	
Јарослав Сајферт.....	33
Боб Дилан.....	36
ЗАКЉУЧАК.....	39
СПИСАК КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ И ИЗВОРА.....	42

Предговор

Нобелова награда за књижевност током Хладног рата у неколико наврата излазила је из оквира чисто књижевних тема и долазила, према неким тврдњама, у везу са политиком, пре свега у везу са односом два главна актера Хладног рата, Сједињених Америчких Држава и Савеза Совјетских Социјалистичких Република. То је нарочито долазило до изражаја у оним случајевима када је Нобелову награду требало да понесу представници руске књижевности. Књижевници, али и публицисти из свих земаља, били су укључени у ова дешавања преко својих стручних радова и новинских чланака. Однос српске јавности према контроверзама које су пратиле доделу Нобелове награде у другој половини 20. века тема је овог рада. Поред занимљивости саме тематике, заинтересованост за историју књижевности додатно ме је мотивисала да истражим и обрадим ову историјско-књижевну тему.

У српској историографији не постоји студија ни монографија у којима је представљен став српске стручне и публицистичке јавности према оним нобеловцима које су пратиле контроверзе. Постоје поједина дела у којима је анализирано присуство књижевних радова оних нобеловаца који ће у раду бити поменути, на српском и југословенском простору. На првом месту треба издвојити студију Марине Копривице, *Boris Pasternak na srpskom jezičkom području*¹. Такође, важан увид у литературу и изворе који су коришћени у изради рада, пре свега када је реч о Александру Солжењицину дао је у библиографији Добрило Аранитовић, *Solženjicin kod Jugoslovena 1962-2016: prilog bibliografiji*.²

Основу рада чине стручни часописи из књижевности који су ми указали на ставове српских и југословенских књижевника и теоретичара књижевности према овом питању. Такође, за ставове српског јавног мњења као главни извор користила сам дневну и недељну штампу (Политика, НИН, Danas). Посебно место у разумевању саме теме имају и дела писаца која су изазвала оштар, готово непријатељски став у њиховим матичним земљама, којима сам се такође користила.

¹ М. Koprivica, *Boris Pasternak na srpskom jezičkom području*, Podgorica, 2014.

² D. Aranitović, *Solženjicin kod Jugoslovena 1962-2016: prilog bibliografiji*, Hereticus: časopis za preispitivanje prošlosti, br. 1-2 (2017).

Рад је подељен тематско-хронолошки, при чему је сваки аутор-нобеловац анализиран засебно, док је у закључку извршена компаративна анализа става српске и југословенске јавности према сваком од њих.

Увод

Алфред Нобел - живот

Породица Нобел, чији први подаци датирају из друге половине 17. века, била је сељачког порекла, вукући корене из Нобелова у шведској провинцији Сканији. Емауел Нобел, рођен 1804, имао је четири сина: Лудвига, Роберта, Алфреда и Емила. Трећи син Алфред рођен је октобра 1833. као слаб и болестан, али се временом истакао као веома интелигентан дечак, склон науци. Годину дана пре рођења Алфреда Нобела, отац Емануел Нобел је доживео економску пропаст, па је породица била присиљена да се пресели у Финску, у Стокхолм. Овде ће остати само две године јер се убрзо породица сели у Петроград, у Русију. Овде, уз помоћ неког учитеља из Шведске, Алфред Нобел брзо успева да овлада руским језиком али и да савлада енглески, француски и немачки.³ Време између 1850. и 1852. године провео је путујући и студирајући у Немачкој, Француској, Италији⁴ а затим одлази на школовање у Америку код инжењера шведског порекла, Џона Ериксона, где остаје до 1852. када се враћа у Петроград.

У време Алфредовог повратка из Америке у Русију, Русија се припремала за сукоб, у историји познат као Кримски рат, који је водила од 1853. до 1856. године. Уједињене флоте Енглеске и Француске угрожавале су Севастопољ на Црном мору и тврђаву у близини Петрограда, коју је било неопходно одбрани. Алфред Нобел је у то време помагао оцу и браћи у конструисању ратног материјала, највише мина и торпеда за одбрану са копна и мора. Тада се први пут сусрео са експлозивом нитроглицерином, који ће имати значајну улогу у његовом проналазачком раду.⁵

Нобел је поред своје проналазачке обдарености имао и практичног смисла за употребу проналазака. На њега је пресудно утицала економска пропаст његовог оца након Кримског рата, али и сиромаштво у којем је одрастао, због чега је желео да им обезбеди сигурнији живот. У то време европски капитализам је цветао, градиле су се железничке пруге, пробијали тунели, отварали каменоломи и Нобел је закључио да је за

³ S. Ivezić, *Nobel i nobelovci*, Zagreb 1965, 16.

⁴ Nils K. Stahle *Alfred Nobel and the Nobel prizes*, Stocholm, 1978, 7.

⁵ С. Живојиновић, *Нобеловци књижевности*, Шабац 1990, 7.

такве подухвате неопходно много јаче разарајуће средство од тадашњих познатих експлозива. Од тада започиње са радом на нитроглицерину, са којим се раније упознао.

Свој проналазак је патентирао 15. јула 1864. у Шведској, а у близини Стокхолма у Хеленсборгу, у лабораторији свога оца почео је са производњом експлозива са нитроглицеринским пуњењем и детонатором од живиног фулмината. Међутим, због недостатка новца, Нобел није био у могућности да развије своју производњу па одлази у Париз да потражи помоћ од великих финансијера. Он успева да упозна цара Наполеона III са својим изумом, који је био веома заинтересован за техничка питања. Француски цар, међутим, Нобелу није дао новчану помоћ, већ га је упознао са банкарком Переиром који му на зајам даје 100.000 франака. Уз ту помоћ Алфред Нобел наставља са радом фабрике у Хеленсборгу.⁶

Своју прву катастрофу Нобел је доживео 3. септембра 1864. године када је дошло до експлозије у лабораторији која је однела живот петоро људи, међу њима и најмлађег брата Емила Нобела, који је тада имао двадесет година.⁷ Целокупна шведска јавност је изразила своје огорчење према породици Нобел и њиховим смртоносним експериментима. Тада им је било забрањено да отварају нове лабораторије у околини Стокхолма, али убрзо и у осталим општинама. Међутим, Алфред није желео да одустане. Он се досетио да откупи стари брод, да га реновира и да на Меларском језеру у њему оснује нову лабораторију.

Интерес за Нобелов патент се повећавао са порастом грађевинских радова у читавој Европи, али и у Америци. Неколико недеља након експлозије заједно са оцем и два финансијска магната потписује уговор о оснивању акционарског друштва „Нитроглицерин“.⁸ Због све већег интересовања за експлозивом, поново му се дозвољава да отвори лабораторију у Шведској, али и ван њених граница. Године 1865. немачки финансијери са Нобелом оснивају фабрику експлозива на Елби у Кримелу недалеко од Хамбурга, а следеће године се подиже слична фабрика и у Новрешкој.

Нитроглицерин је почео да се транспортује и преко мора, па Нобел 1865. путује у САД. Тада ће доћи и до новог таласа експлозија и катастрофа. Прва катастрофа десила се у Њујорку у једном хотелу у улици Гринич, затим у Сан Франциску где је

⁶ S. Ivezić, *Nobel i nobelovci*, 22-23.

⁷ С. Живојиновић, *Нобеловци књижевности*, 8.

⁸ S. Ivezić, *nav.delo*, 25.

погинуло 14 људи, а складиште је било потпуно уништено. Следећа несрећа догодила се у Сиднеју, а 1866. је одлетела у ваздух прва фабрика у Немачкој у Кримелу, основана само годину дана раније. Много већа катастрофа десила се 21. априла 1866, када је експлодирао брод који је транспортовао у Перу 200 буради нитроглицерина. Том приликом је 43 члана посаде изгубило живот.⁹

Због свих ових катастрофа проузрокованих Нобеловим патентом, европска и америчка јавност су устале против употребе овог експлозива. У америчком конгресу је поднесен предлог да оном који проузрокује експлозију следи смртна казна вешањем, што је представљало ситуацију доста озбиљном. Нобел одлази у Америку 25. априла 1866. године и пред истражном комисијом брани свој патент. Он успева да убеди комисију како је у питању непажња, а не нешто друго и успева да издејствује ублажење казне - уместо смртне предвиђена је краћа временска казна.

Од тада Нобел почиње са озбиљнијим радом на свом патенту и након дугог истраживања успева да пронађе експлозив сигурнији од нитроглицерина и назива га динамит. Ово разорно средство донело је много капиталистичком свету. Година 1867. узима се као датум рођења експлозива, који је донео свету велика добра, од пробијања Готхардског тунела до прокопавања Панамског канала. Са друге стране, динамит се почео користити у ратним сукобима за разарање свега што су људи стварали и подизали, због чега се Алфред Нобел сматрао творцем и добра и зла за људски род.¹⁰

Иако је успео да заради велику количину новца својим проналаском, Нобел је наставио са истраживањем из чисто научних побуда. Успео је да добије бездимни барут - балистит, који је заменио дотадашњи црни који је, у ратном стању својим димом откривао место батерије која га користи. Овај нови барут је прва употребила Немачка, а за њом Аустро-Угарска, Италија и Скандинавија.

⁹ Isto, 27-28.

¹⁰ С. Живојиновић, *нав.дело*, 10.

Тестамент

Алфред Нобел је последњих пар година живота провео је у Сан Рему у Италији, болестан али и даље радећи и истраживајући. Ту је завршио свој 129 проналазак. Преминуо је као срчани болесник, од последица ангине пекторис 10. децембра 1896. Годину дана пре своје смрти, Нобел је боравио у Паризу ради стручних лекарских консултација са кардиолозима око свог здравља. Тада је 27. новембра 1895. године, уз присуство своја два асистента као сведока, својеручно написао тестамент којим је расподелио своју имовину.

Његова посмртна заоставштина у готовом новцу и вредностим папирима у то време износила је 35.000.000 шведских круна. Од тога је 1.500.000 круна оставио својим сарадницима, пријатељима и даљим рођацима, док је несразмерно већу суму од 33.000.000 круна оредио за оснивање добротворне задужбине под његовим именом, из које би се награђивала научна открића, проналасци, књижевна дела и друге хумане акције на крају сваке године.¹¹ Одредио је да се награде из његовог фонда додељују само најбољима, без обзира на њихову националну пропадност. Четири године је трајало сређивање Нобелове заоставштине јер је била расута у девет различитих земаља. Када је све било уређено, у првој половини 1900. године донет је Статут Нобелове задужбине и тиме је његова жеља остварена.

У свом тестаменту, Алфред Нобел наводи да ће постојати пет награда и то: за важна открића и проналаске у области физике, за важна открића и усавршавање у области хемије, за важна открића у области физиологије и медицине, за најуспелија литерарна дела написана у идеалистичком правцу и за науспелије акције на братимству народа, ограничавању наоружања и одређивању светског мира. Награду за физику додељиваће Шведска академија наука, награду за физиологију и медицину Каролински институт за медицину и хирургију у Стокхолму, за литературу Академија у Стокхолму, за деловање у интересу мира Комитет од пет чланова које ће изабрати Норвешки стартинг – парламент.¹²

¹¹ Исто, 13.

¹² Nils K. Stahle, *Alfred Nobel and the Nobel prizes*, 12.

Додела награда за књижевност

Шведска краљевска академија, при којој је Нобелова задужбина, стара је установа, основана 1786. године од стране шведског краља Густава III. Она има 18 чланова, од којих је један директор, а један секретар. Њен првобитни и глави задатак јесте неговање шведског књижевног језика, помагање научних истраживања, а нарочито светске и религиозне поезије и књижевности. Поред овога она саставља велики речник шведског језика и граматике.¹³

Алфред Нобел је једну од пет награда одредио за књижевност због богатства које она може подарити људском уму и утицају који је могла оставити на појединца и на читаве нације. Сам је изражавао велику љубав и за прозу и за поезију, иако није био превише добар у томе.¹⁴ Кандидате за награду за утицај у књижевности могу предлагати чланови Шведске академије, као и других академија, установа и друштава сличних њој, затим професори језика или историје књижевности на универзитетима и универзитетским колеџима, бивши добитници Нобелове награде за књижевност и на крају председници удружења књижевника појединих земаља.¹⁵ До 31. јануара се прикупљају предлози за доделу награда током текуће године. Коначне одлуке о наградама се морају донети од септембра до 15. новембра. Свечаност доделе награда се увек дешава на дан смрти Алфреда Нобела, 10. децембра.

Нобелова награда за књижевност није додељена 1914, 1918, 1935, 1940, 1941, 1942, 1943 и 2018. године. Пријем награде одбили су Борис Пастернак (био је приморан на то) и Жан Пол Сартр (добровољно, из личних разлога), док ју је Александар Солжењин примиио у емиграцији, три године касније. Догађало се да Академија не може да се определи, па су Нобелово признање делила два лауреата¹⁶: 1904. – Фредерик Мистрал (Француска) и Хосе Ечегарај и Еизагире (Шпанија), 1917. – Карл Адолф Гјелеруп и Херник Понтопидан, обојица из Данске, 1966. – Шмуел Јосиф Агнон (Израел) и Нели Закс (Западна Немачка/Шведска) и 1974. – Ејвинд Јонсон и Хари Мартинсон, обојица из Шведске.

¹³ С. Живојиновић, *нав. дело*, 16.

¹⁴ Nils K. Stahle, *нав. дело*, 6.

¹⁵ S. Izević, *нав. дело*, 61.

¹⁶ Ђ. Рандељ, М. Живановић, *Нобеловци, животи и дела I*, Нови Сад 2006, 11.

Борис Леонидович Пастернак

По завршетку Другог светског рата Совјетски савез је изашао као земља победница, један од уништитеља фашизма, али са постепеним јачањем култа личности који се огледао у Јосифу Висарионовичу Џугашвили Стаљину и његовој апсолутној власти. Одмах по окончању ратног стања, са примирјем дошла је и тежња за променама и свеукупним бољим стањем, међутим, такав полет није дуго трајао. Већ следеће 1946. године одлуком секретара Централног Комитета Андреја Жданова долази до реорганизовања редакција у лењинградским часописима „Звезда“ и „Лењинград“ због штампања стихова песникиње Ане Ахматове и текстова сатиричара Михаила Зощченка, кога Жданов назива „књижевним мангупом“. Оба наведена писца Жданов сматра „несовјетским писцима“, убеђен је како је неопходно да се Централни комитет више меша у културу и уметност како би се решили недостаци на овим пољима. Он је овај свој поступак окарактерисао као борбу против „непријатељске буржоаске културе“.¹⁷ Оваква изјава је свакако могла да предвиди на који начин и у којој мери ће државна управа вршити притисак на своје становништво у будућности.

Борис Леонидович Пастернак до 1957. године

Рођен је 10. фебруара 1890. године у Москви, у породици уметника. Мајка Розалија Исидоровна је била пијанисткиња, а отац Леонид Осипович Пастернак је био сликар и баш у његовом атељеу Борис Пастернак је имао прилику да упозна писца Лава Толстоја.¹⁸ Након завршене Гимназије, Пастернак је уписао права, али је те студије напустио и прешао је на историјско-филозофски факултет у Москви. Једно време је студирао у Марбургу у Немачкој, али ће се вратити у родни град и ту ће завршити студије 1913. године. Када је имао шеснаест година Борис Пастернак је боравио у Берлину где је упознао песника Рајнера Мариу Рилкеа и његову лирику која га је инспирисала. Такође, Пастернак се дивио футуризму и његовом утицају широм тадашње Русије.

У Првом светском рату није учествовао јер је због повреде ноге био ослобођен војне службе, тако да се у то време највише бавио писањем. По завршеним студијама

¹⁷ S. Lukić, *Jedan pogled na teoriju i praksu socijalističkog realizma (IV) - Pasternak, Jevtušenko, Solženjicin*, Delo, god. XVII, br. 1 (1971), 67-68.

¹⁸ Ђ. Рандељ и М. Живановић, *Нобеловци, животи и дела*, II, Нови Сад 2006, 40.

објавио је своју прву збирку песама *Близанац у облацима* (1914), коју је сам оценио као неуспелу, јер њоме није успео да представи своја субјективна осећања, већ је сматрао да је збирка настала инспирисана другим песницима. Након ове, издао је још неке збирке песама: *Изнад баријера* (1917), *Моја сестра живот* (1922) и *Теме и варијације* (1923). Тада је његова слава још увек била „подземна“, највише због његовог повученог држања у животу.¹⁹

Тридесетих година 20. века Борис Пастернак мења стил писања и заузима више историјску и социјалну тематику у својим делима. Као таква дела, под утицајем револуције из 1905. године настају две поеме *1905* (1927) и *Лајтнант Шмит*, којима аутор успева да на веома упечатљив начин дочара атмосферу револуционарног замаха и отпора царистичкој тиранији.²⁰ Ових година настаје poema *Спекторски* (1931) и књига *Друго рођење* (1932). Од тада до 1957. године Пастернак није објавио ниједно дело, већ се посветио писању романа *Доктор Живаго*, који га је навише прославио.

Света Лукић на Пастерника у овом добу не гледа као на „усамљеног мученика“,²¹ како су га касније често карактерисали. У свом раду, објављеном у часопису „Дело“ аутор сматра да је Пастернак имао доста подношљивији живот од неких својих колега који су због супротстављања властима завршавали у концентрационим логорима. Он наглашава да је Пастернак слободно живео у вили коју је добио на уживање као и остали значајнији списатељи новијег доба, као и да је имао врло корисне привилегије које су у Совјетском Савезу тих година представљале реткост. Лукић такође истиче да је Пастернак био свестан ситуације у којој је живео и да је често пристајао на компромисе, па као један од примера наводи да је доста пажње у свом опусу посветио преводу дела грузинских песника, Стаљинових сународника.²² У тексту *Пастернак са сузама у очима* француског књижевника и публицисте Леона Ленемана из 1958. аутор описује једну занимљиву анегдоту Пастернаковог живота, која га је коштала учешћа у активностима Савеза совјетских песника. Наиме, приликом једног састанка, Пастернак се обратио осталим песницима речима: „Шта нам то вреди што анализирамо душу песника, шта нам вреди што пробудљујемо поезију, кад на сваки начин Он одлучује, јер нико сем Њега не зна шта је поезија, кад знамо да је

¹⁹ S. Lukić, *Jedan pogled na teoriju i praksu socijalističkog realizma (IV) - Pasternak, Jevtušenko, Solženjicin*, 70.

²⁰ Л. Захаров, *О Борису Пастернаку*, НИН, 10/1960, 491 (5. јун), прев. Љ.Ш

²¹ S. Lukić, *Jedan pogled na teoriju i praksu socijalističkog realizma (IV) - Pasternak, Jevtušenko, Solženjicin*, 72.

²² Isto, 72.

дужност совјетског песника да извршује оно што Он нареди...“.²³ Након овог говора, Пастернак је замољен да напусти позорницу и никада више није дошао на састанке Савеза песника, али већих последица није било.

Пастернак као нобеловац у српској јавности

Рад на роману *Доктор Живаго* Борис Пастернак је започео 1946. а завршио 1956. године. Срж дела представља поглед обичног човека, припадника интелигенције, доктора Живага на историјске догађаје Русије и какав су утицај баш ти догађаји имали на његов живот, али и на живот људи са којима се сусретао. Пратећи компликовано стање и развој историје Русије 20. века, Пастернак сведочи о тешкоћи живота обичног човека и кроз лик Јурија Живага заправо пише роман о револуцији.²⁴ Пастернак свој роман започиње историјски битним догађајем, грађанским ратом 1905, а затим пише о Првом светском рату и стању након његовог окончавања, затим успостављању потпуно новог режима након обарања традиционалног царског и даје мали увод у Други светски рат. Аутор кроз лик доктора Живага истиче своју разочараност, говорећи о променама које су тад уследиле. Значајни су контрасти породице образованог слоја, њихова преживљавања у Москви, борба за огрев, храну и основне животне потрепштине како време протиче. Аутор главног лика романа у почетку представља као симпатизера револуције, али како се приближавала 1917. година и како се доктор Живаго све више упознавао са суштином борбе, код њега наступа удаљавање од револуције, које се завршава разочарањем и доказивањем да се револуција није оправдала ни економски, ни етички ни културно²⁵: „За све ово време требало је већ да се до нечег дође, а показало се да се инспиратори револуције добро осећају једино у збрци промена, да је то њихова природна средина, да им не мораш дати хлеб него им само подај нешто светских размера. Њихов циљ је стварање светова, прелазни периоди. Ни за шта друго се нису ни спремали, ништа не умеју“.²⁶ Пастернак се кроз ликове свог романа такође изјашњава по питању тридесетих година, критикујући колективизацију, сматрајући је основним узроком потреса и драма у совјетском друштву након револуције.

У роману треба истаћи реченицу: „И када је букнуо рат, његови стварни ужаси, стварна опасност и претња стварне смрти били су благодат у поређењу са нечовечном

²³ L. Leneman, *Pasternak sa suzama u očima*, Književne novine, br. 9 (1958), 72 (18. jul), prev. M. M. Pešić

²⁴ М. Бабовић, *Песници и револуција*, Београд 196?, 260.

²⁵ Исто, 262.

²⁶ B. Pasternak, *Doktor Živago*, Beograd-Podgorica 2017, 316.

владавином фикција; доносили су олакшање зато што су ограничили уклету снагу мртваг слова“.²⁷ Милосав Бабовић у делу *Песници и револуција* тврди да нико од совјетских писаца који су писали о истом времену не мисли овако. Бабовић сматра да је Пастернакова љутња настала због прогона интелигенције и чистки, да се пренела на догађаје који су окарактерисали октобар 1917. и да он једноставно покушава да усклади последице са узроком.²⁸

Када је завршен 1956. године роман је предат у неколико редакција, издавачких кућа и московских часописа, међу њима и часопису „Нови мир“, који је прво прихватио, а затим одбио да изда дело.²⁹ Један примерак је послат италијанској издавачкој кући прокомунистичке оријентације, названој „Фелтринели“.³⁰ Исте године је дошло до нереда у Мађарској, 29. октобра, када је организована револуција са циљем збацивања комунистичког режима. Побуна је трајала до 4. новембра и показала се као неуспешна након брзе интервенције Совјетског Савеза, када је збачен Имре Нађ и убрзо погубљен. Тим чином Совјетски Савез је изгубио дотадашњи углед који је имао међу комунистичким земљама света, а такође је појачао своју унутрашњу политику, како се не би одиграли догађаји слични онима у Мађарској. Из тог разлога роман није објављен у Совјетском Савезу, а Пастернак је био приморан да пошаље телеграм италијанском издавачу, са молбом да врати роман ради дораде.³¹

Међутим, роман је објављен следеће 1957. године у Милану, прво на италијанском, затим на руском језику, а у наредне две године је преведен на 24 светска језика. На српски језик дело је преведено 1962. године³² од стране Олге Влатковић и издато у издавачкој кући „Просвета“. Тим поводом објављен је чланак Петра Вујичића у часопису „Књижевне новине“. У првој реченици текста он говори како је скинут вео са те загонетне књиге Бориса Пастернака и потврђује оно што се до тада знало, а то је да роман *Доктор Живаго* уопште није настао са циљем рушења социјализма, већ да је само то постао. Вујичић даље елаборира да ово није „кључна књига која би дала пуно објашњење, не само Русије него и целог нашег противречног и страшног века“, како се писало на Западу. Аутор сматра да је кроз опис живота доктора Живага Пастернак представио тешкоћу сналажења у револуционарним, постреволуционарним, ратним и

²⁷ Исто, 539.

²⁸ М. Бабовић, *Песници и револуција*, 281.

²⁹ Ђ. Рандељ и М. Живановић, *Нобеловци, животи и дела*, II, 42.

³⁰ М. Гелер, А. Некрич, *Утопија на власти. Историја Совјетског савеза*, Подгорица 2000, 542.

³¹ Исто.

³² Ђ. Рандељ и М. Живановић, *Нобеловци, животи и дела*, II, 42.

послератним годинама, већином пишући из личног искуства и описујући сопствена осећања. Вујичић долази до закључка да Пастернак у делу даје само један део истине о људима и догађајима тог времена и да револуција и историја не морају да се боје истине.³³

Исте 1962. године аутор Дубравко Јелчић је објавио чланак у новинама „Књижевност у 15 дана“, где се он такође бави овом тематиком и покушава да одгонетне разлоге због којих је овај роман био толико споран у СССР-у. Као и сви, Јелчић се брзо дохватио превода дела и донео закључак да оно није ништа превише контроверзно колико се слутило. Он је сматрао да је Пастернак само пренео свакодневицу руског друштва на начин на који је представио тужну судбину доктора Живага.³⁴ Јелчић истиче пар цитата из дела који су могли да изазову гнев власти, а међу њима као најзначајнији истиче и овај: „Марксизам и наука? Марксизам је сувише рђав господар сам себи да би могао бити наука. Науке су уравнотеженије. Марксизам и објективност? Ја не знам правац који би био изолованији и даљи од чињеница него што је марксизам“.³⁵ Јелчић сматра да су управо овакве изјаве пресудиле Пастернаку.

Са друге стране, Милоје Јовановић у чланку *Na marginama doktora Živaga* тврди како Пастернак није био баш толики критичар власти. Јовановић тврди да Пастернак пореди Октобар 1917. са тридесетим годинама 19. века, када је људска свест почела да доживљава нагли успон. Истовремено, Пастернак одаје почаст марксизму за улогу коју је одиграо у васпитавању разумних начела у човеку, у буђењу његових духовних и стваралачких снага.³⁶

Роман *Доктор Живаго* је Пастернаку донео Нобелову награду за књижевност 23. октобра 1958. године, због „његовог важног постигнућа у савременој лирској поезији и на пољу велике руске традиције“. Тиме је он постао други Рус, уз Ивана Буњина, који је добио ово одликовање.³⁷ Од тог тренутка, кампања против Пастернака је постајала све јача. Против њега су се ујединили чланови Савеза совјетских писаца, у Институту за књижевност „Максим Горки“ студенти су започели са демонстрацијама, захтевајући да се Пастернак протера из земље. Мали број студената, организовани од стране власти,

³³ P. Vujičić, *Svi su pomalo preterivali (Boris Pasternak: Doktor Živago, Beograd 1962)*, Књижевне новине, br. 184 (1962).

³⁴ D. Jelčić, *Nakon utihnule bitke (Boris Pasternak: Doktor Živago, „Prosveta“, Beograd 1962)*, Књижевност у 15 дана, br. 7 (1963), 29.

³⁵ Isto; B. Pasternak, *Doktor Živago*, 275.

³⁶ M. Jovanović, *Na marginama Doktora Živaga*, Izraz, br. 1 (1959), 36.

³⁷ D. Jelčić, *Nakon utihnule bitke (Boris Pasternak: Doktor Živago, „Prosveta“, Beograd 1962)*, 29.

носили су плакате у својим протесним шетњама са натписима: „Јудо, напоље из СССР“.³⁸ Називали су га „унутрашњим емигрантом“ и чак „шугавом овцом“.³⁹ У кампању су се укључили и писци, који су се 27. октобра састали како би осудили Бориса Пастернака, захтевајући да му се одузме држављанство. Михаил Шолохов је изјавио да Пастернак не може бити представник совјетске књижевности јер му је дело објављено у иностранству.

У чланку који носи назив *Hleb i plug revolucije*, Радојица Таутовић говори о контроверзи која је пратила роман. Својим делом Пастернак је супротставио два појма - уметност и политику, тачније грађанску интелигенцију и пролетерску револуцију. Он сматра да ова супротност не значи глобалну осуду револуције већ ограничену критику њених средстава и метода и неретко критику баш у име циљева револуције.⁴⁰ Пишући дело, Пастернак критикује изопаченост револуције, тј. противречност њеног циља и њеног средства, док доктор Јуриј Живаго тежи да негира саму револуцију; Пастернак осуђује моралну погубност дехуманизованог стаљиновог „плуга“ револуције, Живаго осуђује сам „хлеб“, произведен уз помоћ таквог плуга.⁴¹

Одлуком секретеријата Савеза совјетских писаца роман *Доктор Живаго* проглашен је делом упереним против Совјетског Савеза, чија је садржина антисовјетска и издајничка, те је роман забрањен у Савезу, а поред њега и све Пастернакове песме и преводи.⁴² Пастернак је стрепио од протеривања из земље па се убрзо након свих ових догађаја обратио писмом Никити Хрушчову, молећи га да га поштеде протеривања. Међутим, ово пишчево обраћање генералном секретару Централног Комитета Комунистичке Партије Совјетског Савеза није имало значајнијег утицаја. Иако се јавни линч наставио, Пастернак је добијао и писма подршке што је свакако значило да се јавно мњење у СССР-у постепено мењало.

Поред тога што је постојала мала и прикривена подршка у Совјетском Савезу, Пастернак је добијао речи хвале од писаца и књижевника широм света који су осуђивали овакве поступке власти. Света Лукић у раду *Jedan pogled na teoriju i praksu socijalističkog realizma (IV) – Pasternak, Jevtušenko, Solženjicin* објављено дело

³⁸ М. Гелер, А. Некрич, *Утопија на власти. Историја Совјетског савеза*, 542.

³⁹ S. Lukić, *Jedan pogled na teoriju i praksu socijalističkog realizma (IV) - Pasternak, Jevtušenko, Solženjicin*, 79.

⁴⁰ R Tautović, *Hleb i plug revolucije (O romanu Doktor Živago Borisa Pasternaka)*, *Život*, br. 10 (1963), 82.

⁴¹ Isto, 86-87.

⁴² Пастернак је био познат по одличним преводима страних писаца, као што су Гете, Клајст, Рилке, Шекспир. (С. Живојиновић, *нав.дело*, 214)

Пастернака види као чин „грађанске храбрости“ и као прву велику моралну лекцију савременој совјетској литератури.⁴³ Он истиче значај у чињеници да је Пастернак био једини писац који се тих година нашао на удару државе колико год је био дистанциран и држао се по страни.

У часопису „Видици“ из 1958. године, Милош Стамболић изражава своје гнушање овом несвакидашњом ситуацијом. Он се у раду *Branite Pasternaka. Pismo vršnjaku Sovjetu* на помало драматичан начин обраћа обичним људима Совјетског Савеза. Стамболић годину 1958. назива 1202. годином – годином инквизиције, осуђује све нападе усмерене према писцу и подржава одлуку Краљевске шведске академије да му удели награду за књижевност, сматрајући да је он један од водећих списатеља тог времена. Аутор сматра непотребном жељу СССР-а да ствара непријатеље тамо где нема разлога за то и сматра недопустивим да се један часан човек проглашава за изјадника, непријатеља, шугаву овцу и свињу. Његов текст представља покушај утицаја на совјетске грађане да преко Пастернака и његове судбине не буду учесници у уништавању слободе мисли и уметности.⁴⁴

Након добијања веома престижне награде за књижевност у околностима у којима се нашао, Борис Пастернак је био приморан да напише покајничко писмо режимском часопису „Правда“. Након што се одрекао награде, повукао се из јавног живота у село Передиклино, где ће кратко остати, до своје смрти 30. маја 1960. године.

Први кораци ка рехабилитацији Бориса Пастернака преузети су 1965. године, када је објављен обиман том његове поезије.⁴⁵ Након извесног времена састао се конгрес Савеза совјетских писаца и на њему је одлучено да се преиспитају грешке које су нанесене појединим уметницима, између осталих и Пастернаку. На 8. конгресу Савеза совјетских писаца 1986. године покренут је процес његове посмртне рехабилитације и издавање сабраних дела.⁴⁶ Иако није примио награду, име Бориса Пастернака налази се на листи лауерата Нобелове фондације, с напоменом „Награда одбијена“.⁴⁷

⁴³ S. Lukić, *Jedan pogled na teoriju i praksu socijalističkog realizma (IV) - Pasternak, Jevtušenko, Solženjicin*, 73.

⁴⁴ M. Stambolić, *Branite Pasternaka. Pismo vršnjaku Sovjetu*, Видици, бр. 37-38 (1958).

⁴⁵ S. Lukić, *Jedan pogled na teoriju i praksu socijalističkog realizma (IV) - Pasternak, Jevtušenko, Solženjicin*, 74.

⁴⁶ Ђ. Рандељ и М. Живановић, *Нобеловци, животи и дела*, II, 40.

⁴⁷ С. Живојиновић, *нав. дело*, 214-216.

Овај догађај је био посматран са свих страна, јер се десио у тренутку веома затегнутих односа СССР-а и САД-а и у јеку Хладног рата. Доста година након 1958. у новинама „Политика“ објављен је текст у коме се говори да је ЦИА била умешана у објаву дела *Доктор Живаго*. Наиме, унук писца Алексеја Толстоја, Иван Толстој је у децембру 2006. године одржао предавање најављујући своју књигу *Опрани роман. Загонетке првог руског издања „Доктора Живаго“*. Он је том приликом тврдио да је руско издање романа објавила америчка обавештајна служба, која је желела да демонстрира да промене у СССР-у за време Хрушчова не представљају раскид са стаљинизмом. Толстој је такође тврдио да Пастернак није био упознат са умешаношћу ЦИА, али у неким интервјуима оставља места сумњи.⁴⁸

„Политика“ 2014. године објављује вест коју преузима из „Washington post“-а да је ЦИА дефинитивно била умешана у објављивање романа. ЦИА је инсистирала на томе да становништво у оквиру Источног блока прочита дело, које је даље желела да искористи као пропагандни материјал против СССР-а. Наводно је 1958. године у седиште ЦИА стигла скривена пошиљка у којој су се налазиле две ролне филма Британске обавештајне службе на којима су биле преснимљене странице романа *Доктор Живаго*, на руском језику. Британци су том приликом предлагали да се направе копије које би се расподелиле највише Русима који су живели ван СССР-а. Исте године роман је тајно штампан у Холандији, на руском језику и расподељен совјетским туристима на Светској изложби у Бриселу, којих је било око 16.000. До јула исте године било је одштампано око 9.000 примерака црног издања *Доктор Живаго*. Документи ЦИА наводе да су и ове црне књиге дељене совјетским туристима и званичницима на Западу. Око две хиљаде копија раздељено је руским и источноевропским студентима на „Светском фестивалу омладине и студената, за мир и пријатељство“, у Бечу 1959. године. Џон Мори, шеф совјетског одељења ЦИА је сматрао да је роман „одлична одскочна даска за разговоре са Совјетима поводом теме - комунизам против слободе изражавања“.⁴⁹

Борис Пастернак је био један од најбољих песника, а затим и писаца свога времена. Његов рад је инспирисао многе писце, како у СССР-у, тако и у другим

⁴⁸ Z. Paunković, *CIA i „Doktor Živago“*, Политика, 10.02.2007.

(<http://www.politika.rs/sr/clanak/21840/%D0%A6%D0%98%D0%90-%D0%B8-%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80-%D0%96%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%B3%D0%BE>), приступљено: 2.11.2019)

⁴⁹ приредила М. Вулићевић, *ЦИА је волела „Доктор Живаго“*, Политика, 08.04.2014. (<http://www.politika.rs/scc/clanak/289442/CIA-je-volela-Doktora-Zivaga>), приступљено: 2.11.2019)

европским државама, где су се његова дела радо читала. Југословенска јавност је по овом питању била једногласна – осуђивала је дехуманизацију великог талента Бориса Пастернака. Жалост за великим песником је додатно подстакла околност око његове смрти – преминуо је усамљен, без Нобеловог одликовања, одсечен од света и обележен као „антисовјет“.

Пастернак је као писац био доста цењен у Југославији, која је веома често и отворено истицала слободу мишљења и различитих ставова, нарочито од 50-их година 20. века и раскида тесних веза са СССР-ом. То су доказали југословенски писци, књижевници и критичари који су кроз обиман опус подробније објаснили овај „случај“. Значај Пастернака и његовог дела у светској историји даље доказује и чињеница да се пет деценија након његове смрти и даље проучава шта се дешавало са романом у годинама када је штампан и како је могао бити искоришћен као пропагандно средство у Хладном рату.

Александар Исајевич Солжењџин

Живот до хапшења

Рођен је 11. децембра 1918. године у Кисловодску на Кавказу, у скромној малоградској јеврејској породици. Његов отац Исаил је био учитељ, а када је почео Први светски рат, мобилисан је као артиљеријски официр и учествовао је у борбама на немачком фронту. У току рата оженио се Таисом Захаровном, ћерком земљопоседника. Шест месеци пре рођења Александра Солжењџина, отац Исаил је погинуо у лову, тако да је он цео младалачки живот провео само са мајком, која се није преудала.⁵⁰ Услед унутрашњих проблема који су уследили као последица револуције из 1917. године, Таиса је изгубила имање и морала је да ради као стенодактилографиња у Ростову на Дону.⁵¹

Након завршене средње школе, Солжењџин није отишао на студије у Москву, јер му је мајка била лошег здравља, па је студирао у Ростову, где је уписао Физичко-математички факултет. Неколико дана пред Хитлеров напад на СССР дипломирао је математику и физику и октобра месеца 1941. ступио је у војну службу као коморџија, јер због слабог здравственог стања није могао да обавља другу службу. Због талентованости у области математике, пребачен је у артиљеријску школу из које је у новембру 1942. године изашао као артиљеријски официр. Остатак рата је провео на фронту, а од фебруара 1945. године се налазио у Пруској.

„Антисовјетски“ писац

Солжењџин је био ухапшен 1945. године у источној Пруској. У фебруару су нађена писма у његовој ратној торби, упућена пријатељу, у којима је критиковао Стаљинов режим, нарочито његову команду у јуну ратне 1941, сматрајући да је то довело до пораза руске војске. Он је том приликом био ухапшен и интерниран у затвор Љубљанка. Иако није било довољно доказа да би му се судило, на основу једне доставе Специјалног комитета НКВД (Народни комесаријат унутрашњих послова) у јуну 1945. године осуђен је у одсуству на осам година принудног рада у једном казахстанском

⁵⁰ Ж. Ракић, *Један дан који је изменио свет*, Стремљења, бр. 6-7, (1991), 5.

⁵¹ С. Живојиновић, *нав.дело*, 270.

концентрационом логору, због „агитације против Совјета од 1940. године до затварања и организовања антисовјетског покрета“.⁵²

Солжењицинови ставови о Октобарској револуцији, које је објаснио у тексту под насловом *Две револуције* 1984. године, нашој јавности је пренео часопис „Књижевност“ 1990. године. У тексту, он пореди чувену Француску револуцију из 1789. и ону у Русији из 1917. године. Истиче како је у обе ове земље непосредно пре избијања револуција дошло до реформи које су створиле опште благостање и да је управо брзина тих промена довела до нестабилности у земљи. Као врло значајну чињеницу истакао је да су се обе револуције на почетку шириле у мислима, а не у стварности, да се идеологија ширила међу образованим слојевима не наилазећи на препреке било које врсте и да су за то најзаслуженији били писци, филозофи, новинари. Извлачи бројне паралеле између две револуције – слични владари, сличне владарске супруге, слични односи према религији, сличне околности, али као једну разлику истиче ратно стање, за време којег је избила револуција у Русији за разлику од мирног стања у Француској. Солжењицин сматра да су управо војска од неколико милиона војника и засићеност светским ратовањем пресудно утицали на брзину ширења револуције 1917. године. Робеспјера и Лењина сматра доста сличним као и њихове војске и истиче да су обојица врло склони бекству када ситуација постане тесна. Међутим, као главну разлику ове две револуције истиче да јакобинци у Француској нису тежили систематском уништавању нације и националног осећања за разлику од бољшевика који су у томе успели. Разлог томе види у чињеници да је Русија била вишенационална држава где се није ценила а скоро и да није постојала реч „родољуб“. Текст завршава закључком да револуција увек представља пропаст, пад са висина племенитих нада, појаву на примитивнијих нагона, сматра да је свака револуција пуна одвратних људи који као да се тада издижу са дна морала. За Солжењицина револуција отвара провалију у људима који би без ње провели савршено чистан живот.⁵³

Казну поводом „антисовјетских ставова“ Солжењицин је издржавао по разним сибирским концентрационим логорима. Док је боравио у логору Екибастузу, инспирисан мученичким животима тамошњих осуђеника, започео је са писањем *Један дан Ивана Денисовича*. Солжењицин је знао да би га свако јавно објављивање о стању у

⁵² Ж. Ракић, *Један дан који је изменио свет*, 11.

⁵³ А. Солжењицин, *Две револуције*, Књижевност, бр. 9 (1990), 1657-1675.

логорима послало у још гори, па је рукопис чувао, са жељом да га објави када се нађе на слободи.

Овога пута му је такође добро дошло познавање математике, па је из концлогора прешао у специјално одељење научника истраживача министарства унутрашњих послова, тј. у специјалан затвор. Ту је такође био изложен свирепим полицијским третманом према затвореницима. Када је на истеку осмогодишње казне очекивао да ће му бити дозвољено да напусти затвор, слобода му није враћена већ је доживотно прогнан у Кок-Терек у јужном Казахстану.⁵⁴ Он је ту провео време од марта 1953. до јуна 1956. године, без могућности да изађе из куће без пратње стражара. То му је дозвољено само једном, 5. марта 1953, када је преминуо Јосиф Стаљин. Иако се две године раније излечио од рака трбуха,⁵⁵ Солжењичин је 1954. годину провео на клиници у Ташкенту, где се сада лечио од рака грла. Тада је написао своје дело *Одељење за рак*, инспирисан односом према болесницима и њиховим третирањем од стране доктора и медицинског особља.

Након Стаљинове смрти 5. марта 1953. године започео је период „одмрзавања“, тачније процес дестаљинизације - уклањања култа Јосифа Васарионовича Стаљина и његовог политичког система, на првом месту Гулага. У периоду од 14. до 25. фебруара 1956. године одржан је 20. конгрес КП Совјетског Савеза, када је Никита Хрушчов одржао говор који се односио на Стаљинове злочине, на „култ личности и његове последице“⁵⁶. Период „одмрзавања“ је, међутим био кратког века. Тек што су осетили мале назнаке слободе после дугог времена, совјетски писци убрзо поново учавају да се око њих формира лед. У таквим околностима Солжењичин упозорава: „Ако ми не дозволите да говорим, ја нећу моћи да спречим да умножени текстови мојих забрањених рукописа почну да прелазе границу. Било би боље да се моја дела појаве најпре овде, у мојој земљи. Ако ви не мислите тако, морате очекивати противудар“.⁵⁷

За време прогонства у Кок-Тереку, Солжењичин је посматрао и писао. Морао је да предаје математику и физику, тако да је налазио времена да пише прозу и да сређује своје списе, али је поезију морао да памти. Успео је да сачува све своје списе и да их по повратку из прогонства уреди. Првобитно се населио у провинцији Владимир, где је

⁵⁴ С. Живојиновић, *нав. дело*, 271.

⁵⁵ Ж. Ракић, *Један дан који је изменио свет*, 12.

⁵⁶ Исто, 13.

⁵⁷ М. Nado, *U paklu ili Solženjicin*, Савременик, бр. 17 (1971), 27.

написао *Матронино кућа*, а затим је прешао у Рјазан где је предавао математику и физику, а у слободно време сређивао рукописе. Тада је највише стрепио да његова дела и његови радови никада неће доживети да буду објављени и потом читани.

Након 22. Конгреса Савеза совјетских писаца Солжењицин се осмелио да обелодани приповетку *Један дан Ивана Денисовича* 1962. године у часопису „Нови мир“, која представља извештај једног „обичног“ дана једног „обичног“ Руса у „обичном“ руском затвору логорског типа.⁵⁸ Ово дело су многи совјетски књижевни критичари сматрали наставком традиционалне руске класичне књижевности, док су га други називали документом без већег и трајнијег литерарног садржаја.⁵⁹ Уз сагласност Никите Хрушчова, песник и уредник часописа „Нови мир“ Александар Твардовски је узео рукопис и после годину дана интервенисања дело је напослетку одштампано. Међутим, власти су блокирале продају књиге.

Што се тиче дела *Одељење за рак*, Солжењицин није могао наћи у СССР-у издавача, па је рукопис умножавао шапирографом, међутим роман је штампан у више западноевропских земаља док је у његовој домовини остао непознат. Тада је дошло до поновног буђења такозваног „Феномена Солжењицин“, када је 1967. године на 4. Свесавезном Конгресу писаца Совјетског Савеза прочитано писмо Александра Солжењицина из 16. маја исте године, у којем он оштро осуђује политику издавачке куће Удружења писаца и цензуре, која је забранила штампање његовог дела *Одељење за рак*. На самом почетку писма Солжењицин истиче да нема приступ говорници и моли Конгрес да расправи о чињеници да писци не могу да наставе да трпе притиске и цензуру. Он се жали да цензура манифестује самовољу „литерарно неписмених људи“ над писцима, да писци немају право да изражавају своје мишљење о моралном животу човека и друштва. У писму даље стоји да су многи млади, квалитетни писци са необјављеним делима, да је доста писаца, чланова Савеза, морало мењати наслове дела или чак и читава поглавља због цензуре. Солжењицин набраја писце који су својевремено били забрањени за читање, па цитирајући Пушкинову изјаву: „Они љубити знају само мртве“ додаје да је баш то оно што се десило Борису Пастернаку – слављен је тек након смрти. Он сматра да књижевност која не узима облик савременог друштва, која друштву не сме да пренесе своју бол и бригу и упозори на моралне и друштвене опасности које прете, није књижевност већ козметика. Даље наставља, под

⁵⁸ Ђ. Рандељ и М. Живановић, *Нобеловци, животи и дела*, II, 101.

⁵⁹ М. Вуковић, *Солжењицин – Између политике и литературе*, Овдје, бр. 20 (1971), 19.

тачком два, да оптужује Савез писаца како ни на који начин не стаје у одбрану својих чланова. Ту оставља значајан податак, а то је да је Савез препустио 600 недужних писаца затворско-логорској судбини. При крају писма, Солжењицин тврди како му је роман *У првом кругу* одузет две године раније и како он није у могућности да забрани злоупотребе романа и плагијат, затим да му је заједно са романом одузет и књижевни архив, стар између 15 и 20 година у којем се налазе документи који нису били намењени за објављивање. Он критикује власт јер се због његових критика упућеним Стаљину стално назива криминалцем који је издао домовину и радио за Немце, иако је учествовао у рату, борио се на фронту и провео 11 година у логору и прогонству. Наводи сва дела која нису објављена (међу њима и *Одељење за рак*), наводи како му је забрањена комуникација са читаоцима његових дела, тачније јавно говорење одломака или читање преко радија. На крају писма поставља питање 4. Свесавезном конгресу Савеза совјетских писаца да ли ће се заложити за њега, али и за друге писце.⁶⁰

Као и у случају Бориса Пастернака, тако ће и Солжењицина Михаил Шолохов назвати несавјетским писцем, јер његова дела нису објављена у Совјетском Савезу. Тада ће започети велика кампања против писца, коју је предводила Јекатерина Фурцова. Након искључења из Удружења совјетских писаца, Солжењицин није имао дозволу да се насели у Москви и није му био дозвољен приступ у архиве, где би нашао податке за своја историјска дела.

О „Феномену Солжењицин“ пише Милан Чолић 1969. године у часопису „Руковет“. Он велику одговорност за ширење дела Солжењицина, али и других „антисовјетских“ писаца придаје Самиздату, о ком тврди да се не зна пуно. Самиздат је како реч каже, самостално издавање књига, прештампавање и преписивање које је тада строго било забрањено у Совјетском Савезу. Солжењицин је управо и упозоравао конгрес Савеза совјетских писаца да ће преко Самиздата његова дела бити преведена на западу и тамо објављена. Када су његова дела почела да се издају на западу, Солжењицин је у писменој форми морао обавестити јавност да никоме није продавао своје рукописе, нити је било кога овластио да их издаје у иностранству.⁶¹

⁶⁰ А. Solženjicin, *Pismo IV Svesaveznom kongresu Saveta sovjetskih pisaca*, Književna kritika, br. 3-4 (1990), 80-83.

⁶¹ М. Čolić, *Fenomen „Solženjicin“*, Rukovet, br.12 (1969), 745-758.

Нобелова награда

Велику популарност у западном свету стекло је његово дело *У првом кругу*. Одломке из овог романа је у нашим крајевима објавила београдска издавачка кућа „Борба“ 1968. године и већ тада су читаоци могли закључити да роман представља наставак *Један дан Ивана Денисовича*.⁶² Радња дела се догађа у једном истраживачком центру у Москви током четири дана, од 24. до 27. децембра 1949. године. Ово дело је написао подстакнут животом у специјалном затвору, где је упознао методе које су се користиле према високим научницима, политичким осуђеницима. Стање у овом одељењу пореди са Дантеовим првим кругом пакла из дела *Божанствена комедија*, у коме су душе претхришћанских филозофа биле осуђене на вечити боравак⁶³ или како је Владета Јеротић написао у часопису „Савременик“ из 1971. године: „...да не би полудео, да се не би убио или да не би добио рак, Солжењицин је из себе литерарно продуковао пакао“⁶⁴. У једном старом дворцу у околини Москве био је смештен специјални затвор – сарашка, где је било затворено око 300 „повлашћених“ научника, истраживача, техничара и инжењера које је ГПУ (тајна полиција, претеча НКВД-а) покупио из разних логора, где су издржавали вишегодишње казне. Били су оптужени зато што су дозволили да падну Немцима у руке, имали било какве везе са иностранством или једноставно нису волели Стаљина. НКВД их је издвојио зато што су му биле потребне њихове услуге.⁶⁵ Њихов задатак је био да направе неку врсту телефона, справу за комуницирање уз помоћ које ће обе стране које воде разговор бити потпуно заштићене од могућих шпијунажа. Такође, требало је наћи начин да се на целој територији СССР-а у сваком тренутку могу идентификовати, преко боје гласа, корисници ове направе. Солжењицин сликовно приказује умор заробљеника и непостојање било какве жеље за радом насупрот сталном притискању да се све то што пре заврши. Из личног искуства даје добар увид у хијерархију у затвору, где су многи затвореници били „двоструки“ агенти КГБ-а, а са друге стране нису сви чувари реда били толико црни. Међутим, аутор истиче значај тих заробљених људи који су успели да упркос свему сачувају самопоштовање, што је било у потпуности супротно од тамничара са којима су проводили дане.⁶⁶ С обзиром на природу и организацију логора,

⁶² Isto, 746.

⁶³ С. Живојновић, *нав. дело*, 272.

⁶⁴ V. Jerotić, „*U prvom krugu*“ *Solženjicina*, Савременик, бр. 17 (1971), 23.

⁶⁵ M. Nado, *U paklu ili Solženjicin*, 27.

⁶⁶ Isto, 29.

може се веровати Солжењицину да је написано дело подстакнуто истинитим догађајима.

Управо овај роман је упознао свет са грозотама које осуђеници у логорима нису могли да прикажу, јер су најчешће умирали пре истека казне. Јеротић сматра да је овим делом Солжењицин желео да свој сопствени пакао пренесе на читав један народ и да покаже људима колико су приче о паклу након смрти бесмислене и једноставно служе само да плаше наивне.⁶⁷ У Совјетском савезу дело је прошло детаљну цензуру, али се није појавила издавачка кућа која би га објавила. Оно је, међутим било објављено на западу и управо је ово дело Солжењицину донело Нобелову награду за књижевност.

Нобеловом наградом за књижевност Солжењицин је награђен 1970. године, средином октобра, за „етичку силу којом је следио неизоставне традиције руске књижевности“. Московска „Правда“ и „Литературнаја газета“ оштро су нападе Шведску краљевску академију да је, као и у случају са Борисом Пастернаком, наградила књижевно дело вођена искључиво политичким мотивима. Ипак, Солжењицину је допуштено да оде у Стокхолм ради преузимања Нобелове награде, али му се не гарантује повратак у СССР. Он због тога шаље писмо Шведској краљевској академији, у којем извештава да одустаје од пута за Стокхолм јер: „непријатељско понашање домаће штампе последњих недеља према мојој награди, као и прогањање мојих књига, за чије читање удаљавају са посла и искључују са института, наводе ме на претпоставку да ће моје путовање у Стокхолм бити искоришћено да будем одвојен од родне земље, односно простије речено, да ми се онемогући повратак кући“.⁶⁸ Тада он позива секретара Шведске академије да дође у Москву где би предао награду лауерату, међутим Совјетска амбасада му, у први мах, не издаје визу да уђе у земљу, а затим дозвољава да се у Москви изврши предаја награде, али да Солжењицин тим поводом не одржи никакав говор. Овакав начин примања награде писац је одбио, јер „Нобелова награда није лоповски плен који се дотура иза затворених врата“.⁶⁹

Часопис „Књижевна реч“ је 1972. године објавио Солжењицинов говор поводом доделе Нобелове награде за књижевност, у преводу Петра Вујичића. Он је посветио почетак свог говора причи о уметности, уметничким делима и лепоти коју они пружају. За њега су најбоља дела прожета истином, дела која истину представљају у чврстом и

⁶⁷ V. Jerotić, „U prvom krugu“ *Solženjicina*, 26.

⁶⁸ М. Вуковић, *Солжењицин – Између политике и литературе*, 19.

⁶⁹ С. Живојиновић, *нав. дело*, 273.

живом духу и која се толико снажно везују за читаоца да их нико не може оповргнути ни после више векова. Солжењицин изражава велику тугу за свим погинулима који су били део његових романа, сматрајући их много више достојим награде од себе, називајући их заједничким именом „националном литературом“, која је сахрањена без сандука и без кошуље, само са бројем везаним за ножни прст. У овом „Неодржаном говору“ Солжењицин сматра да је присутна велика подела међу световима, са различитим, чак некад и потпуно супротним нормама и ставовима о томе шта је добро, а шта лоше. Он сматра да је литература једина која може ускладити те скале. Њој је дата чудесна способност, да изнад баријера језичких, обичајних и друштвених разлика успева да пренесе тежину животног искуства од једног народа до другог. Међутим, изражава тугу за онај народ којем се ток књижевности прекида интервенцијом силе јер на тај начин губи памћење о сопственим проблемима. Када се то догоди чланови исте заједнице престају да се разумеју међусобно иако говоре истим језиком. У наставку пише о критикама двадесетог века, сматрајући да се његове грозоте нису завршиле током првих педесет година, већ да се оно што је уследило, а под тим наводи класне, расне, масовне и синдикалне борбе, може изједначити са пећинским непријатељством према компромисима. Изражава личну наду у светску књижевност, сматра да су писац из једне земље и читаоци његових дела из друге повезани много више него што мисле и истиче лично чуђење али и одушевљење због великог броја честитки које је добио за свој педесети рођендан, из свих крајева света. Говори о тешким недељама када је искључен из Савеза писаца, како је имао много већу подршку писаца других земаља, за разлику од оних из његове домовине и да му је нуђено гостопримство од стране норвешких писаца и уметника за случај да буде протеран из земље. На крају, као догађај који је оставио највећи утисак на њега, истиче како није био кандидован као лауреат за Нобелову награду за књижевност од стране земље где живи и пише, већ је то учинио Франсоа Моријак са својим колегама. Убрзо после тога је уследила подршка осталих светских писаца. Говор завршава констатацијом да писци и уметници могу да победе лаж, да је уметност увек побеђивала у рату са оружјем, а да је истина омиљена реч руских пословица. Тако завршава свој апел посвећен писцима целог света⁷⁰.

У часопису „Kolo“ је 1970. године објављен текст *Treće odlikovanje za hrabrost* аутора Ивана Кушана. На почетку овог текста, писац истиче критике које су стизале из

⁷⁰ А. Солжењицин, *Неодржани говор (поводом доделе Нобелове награде за књижевност 1970)*, Књижевна реч, бр. 1 (1972), прев. Петар Вујичић.

књижевних кругова Југославије да се у време добијања награде за књижевност мање пише о Солжењицину него икада раније. У ово кратком раду, Кушан након биографије Солжењицина наставља са хвалом храброг писца, који је успео речима да победи страх. Тема рада јесу одликовања за храброст, два која је Солжењицин добио као учесник на фронту током Другог светског рада и треће из 1970. године када је добио Нобелову награду, између осталог због „наставка ширења традиције руских класика“, што је тада за писце СССР-а била реткост. У томе је и заправо срж свих његових дела – борба човека са страхом било које врсте, било да је то болест, смрт, непријатељ или чак сусед и пријатељ.⁷¹

„*Naša reč*“, часопис српске емиграције који је излазио у Паризу и Лондону од 1948. до 1990. године, сматрао је ову доделу Нобелове награде од прворазредне важности за подземну совјетску књижевност која се после смрти Хрушчова проширила по целој Русији. У тексту аутор осуђује руски непријатељски став према Шведској краљевској академији, истичући да се за Русе књижевна способност очигледно мери искључиво у ропској послушности према партији. За аутора, Солжењицин није писао отворено против комунизма, већ је само описао неправду, злочине и преступе оних који господаре над људима лишених слободе, због чега га сматра једним од најбољих писаца периода дестаљинизације. У истом броју часописа „*Naša reč*“ објављен је кратак исечак текста из америчког магазина „*Life*“ из 1970. у којем Милован Ђилас тврди да је Солжењицин много већи у поређењу са Пастернаком, али не на основу књижевне делатности. За њега, Пастернак је представник интелектуалне опозиције, док је опозиција Солжењицина много крупнија и иде много дубље у корене руског друштва.⁷²

Југословенска јавност и штампа су већином хвалиле Солжењицина и његово одликовање за књижевност, стално наглашавајући да се његова дела дуги низ година штампају, објављују и читају код нас. У години након доделе Нобелове награде, када се води огромна идеолошка борба око Солжењицина и његових „контровверзних дела“ и када га оптужују многи комунисти широм Европе да је „антисовјет“, у једној сасвим другачијој комунистичкој држави студентски часопис „*Index*“ из Новог Сада са поносом истиче да је организовано и сценско извођење његовог дела *Одељење за рак* захваљујући Народном позоришту из Шапца, које је успешно гостовало по градовима

⁷¹ I. Kušan, *Treće odlikovanje za hrabrost*, Kolo, br. 10 (1970), 1150-1156.

⁷² *Naša reč*, br. 220, London, (1970), 29-30.

Србије, укључујући Нови Сад и Београд у Атељеу 212.⁷³ Међутим, иако их је било знатно мање, било је и оних који нису благонаклоно гледали на Солжењицина. Писац Милан Пражић је изразио своја негативна осећања текстом са поднасловом *Писац против слободе и људског достојанства* у новинама „Дневник“ из 1975. године. Аутор текста Солжењицина не сматра угроженим на било који начин, сматра га писцем који се крије иза својих политичких идеја. Он критикује Солжењициново мишљење да једино САД могу да спрече ширење непријатељства које постоји на простору Совјетског Савеза, том приликом иронично истичући да писац говори о земљи која је већ имала прилике да докаже своју дарежљивост према народима Вијетнама, Кореје, Лаоса, Камбоџе, Чилеа. Аутор текста сматра да је Солжењицин кренуо путем моралног самоуништења јер је злоупотребио слободу коју је имао у уметности и да је такође отежао положај напредних уметника из оних делова света где није омогућена толика слобода изражавања. Сматра да људи, којима је на срцу слобода човека и радничке класе и у склопу ње слобода уметности, морају да разумеју трагичан неспоразум писца и његове социјалистичке постојбине. Аутор даље наводи како је Солжењицин изгубио поверење читаоца и закључује да је он човек који је самог себе довео у мрачне просторе међународног фашизма и просторе ван граница слободе.⁷⁴

Три године након додељивања Нобелове награде за књижевност Солжењицин је, опет у иностранству, објавио дело *Архипелаг Гулаг* 28. децембра 1973. године, у Паризу. Име представља скраћеницу од назива Главна управа логора – Гулаг. Ово дело је привукло нарочиту пажњу на западу, много већу него његова ранија дела, док је у СССР-у било представљено као антисовјетско. У уводу, Солжењицин наводи да се користио усменим и писменим сведочанствима 227 лица бивших заробљеника, робијаша и логораша, поред искуства која је сам стекао и даље наводи како у делу нема измишљених лица и догађаја. Током пола века постојања Гулага кроз њега су пролазили криви и недужни припадници Комунистичке Партије и ванпартијци, религиозни (припадници различитих религија) и безбожници, официри, војници, цивили, велики умови руске и совјетске науке и уметности, као и сасвим обични анонимни грађани, чиновници, радници и сељаци.⁷⁵ Солжењицин овим делом објашњава и како неко постаје заробљеник, како се заправо доспева у логор, како се

⁷³ В. Косановић, *О првом scenskom izvođenju Solženjicinovog dela kod nas*, Index, 14. april 1971, 221.

⁷⁴ М. Пражић, *Морално самоуништење Солжењицина. Писац против слободе и људског достојанства*, Дневник, бр. 10314 (1975).

⁷⁵ С. Лукић, *Солжењицинова визија епохе*, Политика, 7. мај 1988, 13.

заробљеници временом увере у идеју да је то једино место где су они заслужили да бораве и које су то фазе кроз које пролазе затвореници да би се на крају стопили са поретком логора.⁷⁶ Аутор у овом делу тврди да је на острвима архипелага, претвореним у концентрационе логоре, страдало неколико милиона невиних људи, а да је период 1936-1937. године најпознатији, јер су тад затварани многи партијски и политички неистомишљеници, као и 1944-1946. године, када су прогањани читави мали народи и велики број црвеноармејаца и бивших ратних заробљеника.

Солжењичин није био први који је открио Стаљинове логоре, али је био први који их је приказао на такав начин. Он је сматрао да су све државе и организације које су настале под утицајем КП СССР-а морале преузети одговорност за ове догађаје. Раде Калањ у раду *Solženjicin i logika totalitarizma*, објављеном у часопису „Naše teme“ 1989. године тим поводом помиње Савез комуниста Југославије и њихов однос према писцу, с обзиром на одвајање од стаљинизма још педесетих година 20. века. Он наводи да и поред непостојања чврстих веза између две државе, Југославија није дозволила превод и штампање дела *Архипелаг Гулаг* наредних петнаестак година, јер још увек није постојала идеолошка спремност за то.⁷⁷

Поводом анализе дела *Архипелаг Гулаг* у новинама „Политика“ је 1988. године објављен текст Свете Лукић, под именом *Солжењичинова визија епохе*. Лукић сматра да је Солжењичин у својим делима схватио улогу писца као одговорне мисије. То се пре свега односи да писац увек мора говорити пуну истину о свом времену и друштву. Лукић истиче *Један дан Ивана Денисовича* као најбоље књижевно остварење Александра Солжењичина, где аутор уместо коментара даје пунокрвну, детаљну слику апсурдне стварности. У овом делу нема главног јунака, што је некако логично – човек као појединац у Стаљиново време је обезвређен. Што се тиче дела *Архипелаг Гулаг*, оно је на српски језик преведено захваљујући Видаку Рајковићу у три тома 1988. године, на око 1500 страница и издато од стране издавачке куће РАД. Лукић сматра да је у архипелагу Гулаг заправо један дан Ивана Денисовича, али је тај дан доста проширен и претворен у енциклопедију о свим затворима, логорима и пунктовима прогонства у СССР-у. Он осећа ауторову загрцнутост, очајнички напор да све забележи, као обавезу према преминулима, што и стоји на почетку књиге: „Посвећујем свима којима живот би

⁷⁶ R. Kalanj, *Solženjicin i logika totalitarizma*, Naše teme, br. 6 (1989), 1665.

⁷⁷ Isto, 1666.

кратак да би ово могли испричати. И нека ми опросте што све не видех, што се свега не сетих, што све не одгонетнух“⁷⁸.

Дело је поново сматрано антисовјетско, Солжењицин је представљен као „марионета у служби реакционарне западне пропаганде“. Јавно се говорило да је познат по акцијама у корист непријатељу, сва његова дела су усмерена против попуштања међународне затегнутости и успостављања трајног мира на земљи. Поред напада у СССР-у, Солжењицина су нападали и комунисти из Италије и Француске, ограђујући се од његових антисоцијалистичких идеја.

Још једно његово дело које је довело до контроверзе јесте *Август 1914*, објављено 1971. године у Паризу, одакле је доспело у Немачку и у немачком преводу стигло у Југославију.⁷⁹ Наиме, Солжењицин је показао велику заинтересованост за битку код Таненберга, која се одиграла у августу 1914. године током Првог светског рата у којој је учествовао и његов отац. Солжењицин је овај пораз руске војске проучавао дуго, а битку код Таненберга је сматрао пресудним подстрекивачем каснијих побуна руске војске и једног од главних узрочника Октобарске револуције. Дело је лоше примљено у СССР-у од стране књижевних критичара, па Јержи Романовски, пореклом Пољак, оптужује Солжењицина да је у делу фалсификовао историју, фаворизовао немачки милитаризам и изложио подсмеху руску царску војску. Романовски је такође оптужио Солжењицина да се сва вредност његових дела налази у мржњи према Совјетском савезу.⁸⁰ Ово дело Солжењицин је допунио 1983. године наставком *Октобар 1916*, а затим још једним наставком *Март 1917*, из 1986. и последњим *Април 1917*, објављеним 1991. године. Заједнички назив им је *Црвени точак*. Овим делом је велику пажњу посветио Октобарској револуцији, сматрајући је пресудним историјским догађајем али и великом катастрофом. Он је сматрао да је неопходно доћи до узрока револуције, тако да је ово дело претежно историјско, међутим оно му није донело популарност као претходна дела.⁸¹

Убрзо након објављивања дела *Архипелаг Гулаг* московски градски тужилац је позвао Солжењицина да се јави у тужилаштво, што је он одбио. Тада је њему припремљен параграф Закона о држављанству СССР-а, донесен 1938. године, а који

⁷⁸ С. Лукић, *Солжењицинова визија епохе*, Политика, 7. мај 1988, 13.

⁷⁹ N. Čačinović-Puharovski, *Čovek i historija. Aleksandar Solženjicin: Kolovoz 1914*, Telegram, 25.8.1972, god.

⁸⁰ С. Живојиновић, *нав. дело*, 272.

⁸¹ *Политика*, 5. август 2008, 20.

гласи: „Лишавање држављанства СССР могућно је у сваком случају посебним указом“. Пошто се он није одазвао на још два позива, 12. фебруара 1974. године је ухапшен. Следећег дана, Президијум Врховног Совјета СССР донео је посебни указ којим је Солжењицину одузето држављанство због тога што је извршио дела „неспојива са својством држављанина СССР која наносе штету Савезу Социјалистичких Совјетских Република, те се он протерује ван граница земље“.⁸²

Солжењицин је авионом пребачен у Западну Немачку, у Франкфурт на Мајни. Чим се сазнало да је протеран, Холандија, Енглеска и Француска понудиле су му држављанство. Прво је живео у Швајцарској, а од 1978. године живи у Вермонту у САД, у близини канадске границе. Његово тамошње присуство је деловало западним државама као могућност да га искористе у пропагандне сврхе против Совјетског Савеза, међутим то им није пошло за руком. У свом говору на Хардварду, Солжењицин је критиковао западне вредности, што му је онемогућило било какво будуће изражавање.⁸³ У Америци ће остати до 1994. године, када се вратио у СССР, дочекан као идеолог руске нације.⁸⁴

Одлуком Врховног суда Совјетског Савеза из децембра 1989. године, Солжењицину је омогућен повратак у домовину, што је Живорад Ракић окарактерисао као слободу целе Источне Европе, тачније целе Европе уопште.⁸⁵ Године 1990. враћено му је совјетско држављанство, а 1994. године се вратио у Совјетски Савез. Поводом његовог дугоочекиваног повратка постојала су различита мишљења, где су једни сматрали да овај догађај значајно мења културни и друштвени живот Русије и доказује победу над комунизмом, док други нису претерано размишљали о овом пишчевом повратку са Запада. У Југославији је Александар Солжењицин 27. маја 1994. године одликован Орденом Светог Саве првог степена од стране Св. Архијерејског сабора Српске Православне Цркве⁸⁶ што је српско јавно мњење у већини гледало као на непотребан чин, јер зашто се то догодило баш 1994. године када му је дозвољен

⁸² С. Живојиновић, *нав. дело*, 275.

⁸³ *Политика*, 5. август 2008, 20.

⁸⁴ Ђ. Рандељ и М. Живановић, *Нобеловци, животи и дела*, II, 101.

⁸⁵ Ж. Ракић, *Један дан који је изменио свет*, Стремљења, 90.

⁸⁶ А. Б., *Највише одликовање СПЦ Александру Исајевичу Солжењицину. Пророк и Свједок*, Светигора, бр. 29 (1994), 14.

повратак у Русију, а не раније, ако је Солжењицин већ одувек био тако велики хришћанин, како је тврдила СПЦ?⁸⁷

Године 1999, пет година након његовог повратка у Русију, објављен је текст у „Политици“ 1. маја. На почетку текста се истиче да ће 27. маја бити пет година од када је писац авионом допутовао из Аљаске у Владивосток, када му је био дозвољен повратак у домовину. Писац је, одмах при доласку у Русију возом обишао своју земљу и разговарао са обичним људима о њиховим ставовима поводом наводних нових демократских промена које је требало да уследе. Он је тада закључио да је народ доспео из лошег у горе.⁸⁸ У тексту се наводи и осуда Александра Солжењицина поводом НАТО бомбардовања СР Југославије, где он истиче своју захвалност САД које су му дале пребивалиште, али сматра да је то не штити од било које врсте критике. Даље у тексту се истиче како ће се петогодишњица повратка Александра Солжењицина у нашој земљи обележити преводом његовог дела *Русија у провалији*, у издању издавачке куће „Паидеја“ (превод Љубинка Милинчић), чиме ће бити прекинут дугогодишњи застој у преводу његових дела на српски језик.⁸⁹

Последњих година свог живота није давао интервјуе и изјаве за јавност, осим једног изузетка који је направио 2007. године за хамбуршки магазин „Der Spiegel“ у својој кући, у непосредној близини Москве. Интервју је објављен 23. јула, а лист „Danas“ је пренео неке најзначајније делове разговора са Солжењицином. Он у интервју на првом месту коментарише вође СССР-а, Михаила Горбачова, за кога каже да је независно од политике коју је водио, био први совјетски лидер који је омогућио неки вид слободе грађанима, затим кратко говори о Борису Јељцину који је економски разорио земљу, а потом и о Владимиру Путину, који мора да се снађе у таквој уништеној земљи. Даље говори како му је 1990. године била понуђена награда за дело *Архипелаг Гулаг*, али да није могао прихватити никакве почести за књигу која је исписана крвљу недужних људи. Солжењицин даље тврди како је 1998. године издата његова књига *Русија у паду* и тада је Јељцин инсистирао да се он одликује највишим државним орденом, што је такође одбио јер није желео да прихвати награду од власти која је довела Русију до пропасти. Солжењицин део интервјуа посвећује критици Октобарске револуције, називајући је митом који су измислили большевици након

⁸⁷ НИН, 3. јун 1994, 23.

⁸⁸ Политика, 5. август 2008, 20.

⁸⁹ Политика, 1. мај 1999, 18.

њихове победе. Он сам је сматрао да се у Петрограду 8. новембра 1917. године десио државни пуч. На крају, истиче сажето мишљење о западном свету и државама које је обожавао, нарочито када се вратио у Русију 1994. године. Међутим, сам тврди, мишљење му се изменило када је дошло до НАТО бомбардовања Југославије 1999. године, што је за њега било недопустиво. Он је до тада на Западни свет гледао као на „витеза демократије“, али се морао разочарати када је увидео да се запад на првом месту руководи прагматизмом.⁹⁰

Умро је 4. августа 2008. године, у 89. години живота, како је јавила руска новинска агенција Интерфакс, а то на наше просторе пренео лист „Вечерње новости“⁹¹. Сахрањен је у Москви, 6. августа и тим поводом је „Политика“ објавила текст у част великом писцу овог времена. Александар Солжењицин је сахрањен на старом гробљу Донског манастира у Москви, пошто је пет година раније писмом затражио да му се управо ту обезбеди парцела. Погребу су присуствовали многи, од тадашњег председника Русије Димитрија Медведева, до многих писаца и песника, преко обичних људи који га нису познавали, али су читали његова дела и захваљујући њему одавно уочили како изгледа пример слободне особе у тоталитарној држави. Председник Медведев је истог дана када је писац сахрањен потписао указ по којем ће једна московска улица носити име Солжењицина, у Ставропољском крају, где је рођен, подићи ће се музеј у његову част, а држава ће давати стипендије најбољим студентима које ће носити име писца. Вече пред сахрану римски Колосеум је био осветљен белим, уместо жутим светлима, у знак жалости за великим писцем.⁹²

⁹⁰ *Danas*, 9-10. avgust 2008, XV

⁹¹ *Вечерње новости*, 4. август 2008, 7.

⁹² *Политика*, 7.август 2008, 16.

Мање контроверзе

Јарослав Сајферт

Јарослав Сајферт, рођен 23. септембра 1901. године у месту Жижков, сиромашном предграђу Прага у тадашњој Аустро-Угарској, био је чешки песник, писац и новинар. Сајферт је био присталица левог крила Социјалдемократске партије која је 1921. године формирала Комунистичку Партију Чехословачке, чији је постао члан. Он је тако успео да ради у комунистичким издавачким кућама и да буде уредник многих чешких комунистичких магазина, као што су „Rovnost“, „Srsatec“ и „Reflektor“. Сајферт представља чешку авангарду 20. века и са још неким истакнутим чешким писцима основао је авангардни уметнички савез – Devětsil, чије је зборнике уређивао. По окончању Првог светског рата, као још увек млад песник, написао је по мало критичку *Првомајску песму*, због чијих стихова је имао проблеме. Богумир Шмерал, вођа чехословачких комуниста ове стихове је сматрао штетним.

Сајферт ће бити члан КПЧ бити до 1929. године када је, заједно са шесторицом других значајних писаца избачен из партије, јер је потписао манифест, протестујући против бољшевичких тенденција у новом саставу КПЧ.⁹³ Међутим, он наставља да ради као новинар у социјалдемократском часопису „Рад“ и бави се уредништвом током читавог Другог светског рата. Овај часопис је добио многе критике 1984. године када је веома кратко обавестио јавност о Сајфертовој Нобеловој награди, с обзиром да је он био његов најугледнији уредник.⁹⁴ Сајферт је остао у пољу новинарства закључно са 1949. годином, када напушта ову професију и посвећује се искључиво књижевности.⁹⁵ Већ 50-их година писац истиче своја политичка опредељења, па 1956. године на 2. конгресу Савеза чехословачких писаца међу првима иступа против стаљинизма.⁹⁶ Он се том приликом залагао за рехабилитацију интелектуалаца и уметника прогоњених у Стаљиново време и за враћање у Удружење тада забрањених писаца.⁹⁷

⁹³ Ђ. Рандељ и М. Живановић, *Нобеловци, животи и дела*, II, 170.

⁹⁴ М. Toholj, *Pjesnik Jaroslav Seifert, Život*, br. 11-12 (1984), 443.

⁹⁵ *Jaroslav Seifert Biographical* (<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1984/seifert/biographical/>, приступљено 15.11.2019)

⁹⁶ М. Toholj, *Pjesnik Jaroslav Seifert*, 443.

⁹⁷ А. Илић, *Јарослав Сајферт, добитник Нобелове награде за књижевност. Поезије вечни водопад*, Политика, 13. 10. 1984.

Прву збирку песама под именом *Град у сузама* објавио је 1921, а затим и *Славуј лоше пева* 1926. године. Његова дела су често била повезана са историјским догађајима и свеукупним стањем у Чехословачкој. Жестоко реагује на немачку окупацију и поистовећује се са националним покретом отпора, величајући Праг и јединственост своје домовине.⁹⁸ Године 1938. објављује дело *Угасите светла*, које говори о Минхенском споразуму који је довео до анексије Чехословачке од стране Нацистичке Немачке, непосредно пред избијање Другог светског рата.⁹⁹

Године 1966. добио је одликовање „Песник нације“, а од следеће 1967. налази се на челу организације Чешких писаца. Док је вршио ту функцију дошло је до Прашког пролећа 1968. године, а Сајферт је био симпатизер демократских промена у држави које је обећавао овај догађај. Међутим, када је уследила интервенција Варшавског пакта, Сајферт јој се отворено успротивио, па му је било забрањено да објављује дела у наредних десет година, од 1969. до 1979. године. Такође је био један од потписника *Повеље 77*, петиције коју су створили становници Прага 7. јануара 1977. године, која је пружала отпор репресивном режиму и имала за циљ поштовање људских права у комунистичким системима. Након јавне објаве повеље, јавност је обележила њене потписнике као издајнике и отпаднике, многи су отпуштани са посла, неки су губили држављанства, чак протеривани и затварани.

Управо због ових политичких ставова сматра се да је његово највише одликовање Нобеловом наградом за књижевност 1984. године прошло готово не приметно, како у чешкој штампи, тако и у нашој. Сајферт је награђен „за поезију која је обдарена свежином, сензуалношћу и богатом инвентивношћу која пружа ослобађајућу слику неуморног духа и свестраности човека“.¹⁰⁰ Вест да је добио Нобелову награду затекла је Сајферта у болници. Због лошег здравља није могао да присуствује свечаности приликом доделе награда у децембру 1984. године, а диплому, медаљу и новчану награду је у његово име преузела његова ћерка.

Андрија Гросбергер сматра да је ова додела Нобелове награде још један политички потез Шведске академије.¹⁰¹ Са друге стране, Мирослав Тохољ у тексту који је изашао поводом Сајфертовог одликовања истиче да су многи светски књижевни

⁹⁸ R. K., *Novi nobelovac*, Republika, br. 10-11-12, (1984), 39.

⁹⁹ Jaroslav Seifert CZECH AUTHOR (<https://www.britannica.com/biography/Jaroslav-Seifert>, приступљено: 15.11.2019.

¹⁰⁰ *The Nobel Prize* (<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/>, приступљено: 15.11.2019.

¹⁰¹ A. Grosberger, *Sajfert, narodni pesnik*, Nedeljna borba, subota-nedelja, 13-14. oktobra 1984, 10.

крugови били разочарани овом одлуком Шведске краљевске академије, јер је највеће литерарно одликовање добио њима непознати писац. Тохолъ тврди да се због тога појавила читава идеја повезивања Сајферта са неким политичким скандалом, јер је било неопходно оправдати овај потез Шведске академије. Због тога се његова биографија тумачила детаљно и на различите начине, али је све то било далеко од истине, сматра Тохолъ.¹⁰²

У часопису „НИН“ поводом доделе награде Јарославу Сајферту излази текст у којем се поставља питање може ли се за озбиљно узети институција која је прескочила већину највећих и најзначајнијих писаца модерног времена. Акценат је стављен на непознавање носиоца награде и његове поезије у свету. Секретар Краљевске академије је том приликом добијао многа питања о томе да ли је избор заправо вођен политиком, на шта је одговорио са „не“, а затим додао да свако људско дело има и политичку димензију.¹⁰³

Јарослав Сајферт је умро 1986. године и сахрањен је 22. јануара у Карлупу на Влтави. Великог песника је испратило око 3.000 људи, међутим сахрана је била специфично организована, са краћим задржавањима и није било довољно времена да се љубитељи Сајферта и његових дела опросте са писцем. Наводно је сахрани присуствовао већи број припадника тајне полиције, како би се спречило било какво одступање од комунистичке идеологије међу присутнима.¹⁰⁴ Иако је био један од највећих песника Чешке, Јарослав Сајферт је био још један у низу примера како су идеологија и политичка струја могле са лакоћом да дехуманизују особу, да са ње свуку сва постугнућа и умање њен значај. Међутим Сајферт се свуда радо читао, како и у Чешкој, тако и у Југославији, где су му дела и многобројне збирке песама редовно превођени и објављивани.

¹⁰² М. Toholj, *Pjesnik Jaroslav Sajfert*, 442.

¹⁰³ С. Аст, *Сајферт – лежерно*, НИН, 21. октобар 1984, 31-32

¹⁰⁴ *Dissidents And Authorities Say Farewell To Nobel Laureate*
(<https://apnews.com/8feb8b7ef1f1bd7a56804771779831e4>, приступљено: 19.11.2019)

Боб Дилан

Нову контроверзу и незадовољство великог броја људи изазвала је додела Нобелове награде за књижевност 2016. године, када је она уручена америчком музичару и текстописцу Бобу Дилану. Рођен је као Роберт Ален Цимерман 1941. године у америчкој држави Минесоти и још као млад почео је да се интересује за музику. Жанр његових песама се може окарактерисати као блуз и кантри. Највећи успех у музици је достигао 60-их година прошлог века. Бројне његове песме из тог времена су биле обојене пропагандним циљевима – своја дела је посветио темама за добробит човечанства. Популарна тема његових песама било је залагање за окончавање рата и ратног стања свуда у свету, што је највише исказао својом песмом *Blowin' in the Wind* из 1963. године, у којој отворено говори против америчког ратовања у Вијетнаму. Такође, текстови су посвећени и цивилним правима појединаца, са великим акцентом на права афроамериканаца и расној равноправности. Текстови већине његових песама су били обојени социјалним, политичким, психолошким или литерарним утицајем.

Дана 13. октобра 2016. године Шведска краљевска академија је донела коначну одлуку и доделила Нобелову награду за књижевност управо Дилану, због „стварања новог поетског израза у оквиру изванредне америчке песничке традиције“.¹⁰⁵ Награда му није додељена за неко конкретно књижевно дело, већ за утицај који се могао осетити у његовим текстовима, начин на који је он преносио причу својих текстова и зато што је једноставно успео да уради са песмом нешто што нико пре њега није могао да уради.¹⁰⁶ Сара Даниелс, стални секретар Шведске краљевске академије је ову одлику комисије окарактерисала речима: „Уколико погледате уназад хиљадама година, имате ствараоце попут Хомера и Сапфе. Они су писали поезију која је требало да се изводи, као и Боб Дилан данас. И даље читамо дела Хомера и Сапфе и уживамо у њима“.¹⁰⁷

Новине „Новости“ су пренеле вест о додели награде Бобу Дилану и да је он, од када је сазнао за то, две недеље избегавао контакт са члановима Шведске краљевске

¹⁰⁵ Боб Дилан добитник Нобелове награде за књижевност, РТС, 13. октобар 2016. (<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/8/kultura/2487732/bob-dilan-dobitnik-nobelove-nagrade-za-knjizevnost.html>, приступљено: 14.11.2019)

¹⁰⁶ *Why Bob Dylan Deserves His Nobel Prize*, Rolling stone, 13. октобар 2016. (<https://www.rollingstone.com/music/music-features/why-bob-dylan-deserves-his-nobel-prize-127381/>, приступљено: 14.11.2019)

¹⁰⁷ Боб Дилан добитник Нобелове награде за књижевност, РТС, 13. октобар 2016. (<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/8/kultura/2487732/bob-dilan-dobitnik-nobelove-nagrade-za-knjizevnost.html>, приступљено: 14.11.2019)

академије и Нобелове фондације, због чега су га неки од њених чланова окарактерисали као арогантног и непристојног. Он је, након те паузе, телефонским позивом изјавио да веома цени такву част и да је остао без текста.¹⁰⁸

Портал *Vice* је објавио текст америчке ауторке у коме је она образложила зашто је Боб Дилан заслужио награду иако су се многи интелектуалци томе противили. Ти кругови су сматрали да има много писаца који су више заслужни да добију једно од највећих одликовања у литератури и да неко ко има толику популарност као Дилан не заслужује ово одликовање. Неки од номинованих за 2016. годину били су пољска списатељица Олга Токарчук и руски писац Евгениј Јевтушенко и аутор текста истиче да су они веома познати Европљанима, па да Американци треба да гледају даље од својих граница. На крају текста истиче да, ако књижевност нешто мора да ради, онда мора да допре до читалаца и слушаца и да је Боб Дилан савршен пример тога.¹⁰⁹

Према традицији која је пратила Нобелову фондацију, као и сви лауерати пре њега, Боб Дилан је морао да 10. децембра, приликом доделе награде, одржи говор да би добио новчану награду у износу од 800.000 евра или, ако је спречен да присуствује свечаности, свакако одржи говор у року од наредних шест месеци. Он свечаности у децембру 2016. године није могао присуствовати, што му је дозвољено, али је свакако морао спремити неку врсту говора, перформанса или да отпева песму, како је известила „Политика“.¹¹⁰ Диплому и медаљу, коју су добијали сви носиоци награда, преузео је у априлу следеће 2017. године. Та свечаност је била кратка и присуствовали су само чланови Академије и један члан Дилановог особља.¹¹¹ Говор је, међутим предао тек у јуну „у задњи час“ и тада добио новчану награду. Портал „N1“ је пренео аудио снимак

¹⁰⁸ *Bob Dylan kaže da ga je Nobelova nagrada ostavila bez reči*, *Novosti*, 29. oktobar 2016. (<http://www.novosti.rs/vesti/scena.147.html:632394-Bob-Dylan-kaze-da-ga-je-Nobelova-nagrada-ostavila-bez-reci>), приступљено: 14.11.2019)

¹⁰⁹ Jennifer Croft, *Bob Dylan je perfektan dobitnik Nobelove nagrade*, *Vice*, 14. oktobar 2016. (<https://www.vice.com/rs/article/d7p7vz/bob-dylan-je-perfektan-dobitnik-nobelove-nagrade>), приступљено: 14.11.2019.

¹¹⁰ *Боб Дилан прихватио Нобелову награду за књижевност*, *Политика*, 29. октобар 2016. (<http://www.politika.rs/scc/clanak/366707/%D0%96%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%82-%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BB/%D0%91%D0%BE%D0%B1-%D0%94%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%BD-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BE-%D0%9D%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83-%D0%B7%D0%B0-%D0%BA%D1%9A%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82>), приступљено: 14.11.2019)

¹¹¹ *Bob Dylan konačno preuzeo Nobelovu nagradu*, *B92*, 1. april 2017. (https://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=1087&yyyy=2017&mm=04&dd=01&nav_id=1246214), приступљено: 14.11.2019)

његовог говора са официјалног сајта Нобелове фондације. Дилан на почетку говора поставља себи питање која је тачно веза између његових песама и књижевности, па даље у говору покушава да открије ту везу и да разложи мисли до којих је дошао.¹¹²

Боб Дилан је свакако писао. Поред мањих књига које садрже текстове његових песама и слика, познато је његово књижевно дело под насловом *Хронике 1* из 2004. године. У нашој земљи је 2005. године издавачка кућа „Геопоетика“ објавила његове мемоаре. Дело није аутобиографија, иако тако може деловати, већ говори о времену и животима неколико последњих генерација друге половине 20. века које су мењале свет, верујући у утопију.¹¹³

¹¹² *Dilan predao govor za Nobela i dobija novčanu nagradu*, N1, 5. jun 2017.
(<http://rs.n1info.com/Showbiz/a273955/Dilan-predao-govor-za-Nobela-i-dobija-novcanu-nagradu.html>),
приступљено: 14.11.2019)

¹¹³ *Bob Dilan dobitnik Nobelove nagrade za književnost*, Blic, 13. oktobar 2016.
(<https://www.blic.rs/kultura/vesti/bob-dilan-dobitnik-nobelove-nagrade-za-knjizevnost/qdf7w5p>), приступљено:
14.11.2019)

Закључак

Књижевност је одувек имала способност да изрази сваку емоцију, било да су то лична осећања и стања појединца, било да су неке универзалне теме које се могу односити на шире заједнице. Књижевност уме да споји неспојиво и да објасни необјашњиво, уме да умири али уме и да узнемири. Књижевност воли да поставља питања и она не бира адекватно време за то. Управо због овакве лоше временске организације Борис Пастернак и Александар Солжењичин су привукли пажњу на своје име. Њих двојица се често стављају под заједнички епитет - антисовјети, борци против тоталитарног режима, међутим велика је разлика међу њима.

Борис Пастернак је био песник, њега су песме прославиле широм Русије много пре романа *Доктор Живаго* и он лично није имао било какву потребу да обара режим и да га јавно критикује. Потписао је из образоване породице, био је уважени члан Савеза совјетских писаца. Он је својим делом, које је постало контроверзно, само исказао реалност живота једног припадника интелектуалног круга Русије и велике промене које су уследиле након револуције из 1917. у којима је такав један интелектуалац морао да се снађе. Промене су наступиле у кратком временском периоду, отуда и трагичан крај Јурија Живага, потпуна супротност у опису његове личности, од веома поштованог лекара на самом почетку романа, до још само једног покојника, који је пао на улици. Пастернак је написао дело које се није свидело властима и које је покретало многа питања везана за револуцију, долазак бољшевика и комуниста на власт и општег стања након свих тих догађаја. Он се не устручава у описима мучења и унутрашњих тескоба кроз које пролази појединац, живећи у постреволуционарном добу. Добио је Нобелову награду за књижевност у жеку Хладног рата 1958. године, након што му је дело било забрањено за штампање у Совјетском Савезу. Он је молио да се штампање у иностранству заустави, а награду није примио из поштовања, а сигурно и страха који је осећао према својој домовини. Међутим, свуда у свету се писало о Пастернаку, па и у Југославији. Велики је број новина, књижевних часописа и научних радова југословенских интелектуалаца, који су хвалили Пастернака, дивили се његовој храбрости и величали његову критику комунизма. О Пастернаку су највише писали 1958. године, затим 1960. када је преминуо, одсечен од остатка света, а и доста касније, у годинама када на видело излазе документи ЦИА о њеним активностима за време

трајања Хладног рата и начинима на којима се САД пропагандно борила против СССР-а.

Александар Солжењицин је био нешто сасвим друго. Одрастао у сиромашној породици само са мајком, био је добар материчар и физичар, а заробљеник је постао само зато што је записао личне ставове. Солжењицин је писао о затвору, логору и мучењима које је преживео. Он јавности није био познат пре, није био писац нити је желео то да постане. Солжењицин је био жива жртва највећих логора Совјетског Савеза, сведок корумпираности владе, тоталитаризма комунистичког режима, сведок култа личности и његовог сталног јачања, сведок сталног страха појединца, непостојања личног мишљења и ћутања. Он упознаје свет са нечим за чије су постојање сви знали, али чији детаљи су били непознати. Због тога он постаје дисидент. Нобелову награду за књижевност добија 1970. године, али је прима тек три године касније, у иностранству, пошто је био протеран из Совјетског Савеза. Он тада привлачи светску пажњу и о њему почињу да пишу сви. У Југославији Солжењицин је заузимао странице новина и књижевних часописа много пре добијања Нобелове награде, када се редовно писало о његовим делима, која су се преводила и тумачила. Међутим, евидентан је мањак радова 1970. године, када је добио награду. То истиче и Иван Кушан у свом раду, али не даје разлог зашто.¹¹⁴ Раде Калањ истиче да је дело *Архипелаг Гулаг* штампано у Југославији тек 15-ак година након првобитног објављивања¹¹⁵, па се из овога може извући закључак да Комунистичка Партија Југославије још увек није била спремна да у потпуности подржи писца. О Солжењицину се доста пише касније, поготову због његових религиозних ставова и ставова према догађајима у пролеће 1999. године на простору Југославије, које је дневна штампа радо користила у својим текстовима као пропагандни материјал против САД-а. Поводом пишчеве смрти 2008. године, часопис НИН му је посветио седам страница¹¹⁶.

Награда Јарослава Сајферта из 1984. године се може посматрати са једне стране као политички индукована, док са друге стране она уопште то не мора бити. Сајферт је био члан, а затим јавни противник Комунистичке Партије Чехословачке и одликован је највишим одликовањем за књижевност. Постоје радови који сведоче о његовом супротстављању комунизму, па га Александар Илић назива „првим критичарем

¹¹⁴ I. Kušan, *Treće odlikovanje za hrabrost*, 1150.

¹¹⁵ R. Kalanj, *Solženjicin i logika totalitarizma*, 1666.

¹¹⁶ НИН, 7. 8. 2008, 54-61.

стаљинског раздобља“.¹¹⁷ Међутим, Сајферт је био један од највећих песника Чешке, али слабо познат круговима изван граница Европе, па се може сматрати да се оправдање за добијање Нобелове награде тражило у младости и политичкој активности Сајферта.

Нобелова награда 2016. године отишла је у руке америчком музичару и кантаутору Бобу Дилану. Иако се овом темом до сада скоро нико није бавио у књижевним часописима и стручним књигама, многи домаћи портали и дневни листови су пренели хвале и критике поводом ове доделе, постављајући питање да ли један музичар заслужује награду за књижевност и да ли се написани текстови који се изводе певањем могу сврстати у исту групу са највећим светским делима прозе и поезије, почев од 1901. године.

Нобелова награда за књижевност представља највеће одликовање које може добити један писац. Њу су често пратиле контроверзе, политичке ситуације, верски притисци¹¹⁸, али Нобелова фондација и даље успева да истакне значај познатих али и оних мање познатих писаца, да слави књижевност, њену свестраност и њену лепоту, да повеже народе широм целог света и да слави различитост, како је и желео Алфред Нобел.

¹¹⁷ А. Илић, *Јарослав Сајферт, добитник Нобелове награде за књижевност. Поезије вечни водопад*

¹¹⁸ Академија 1989. године одбија да награду преда Салману Руждију, који је годину дана раније написао дело *Сатански стихови*, у којем је „увредљиво“ описао пророка Мухамеда као обичног човека од крви и меса, па је ирански вођа Ајатолах Рухолах Хомеини изрекао „фатву“ (смртну пресуду) против Руждија. Академија тада одбија да му да награду, а три члана комисије дају оставку; *3 Nobel Resignations Over Rushdie*, The New York times, Sept. 23, 1989, (<https://www.nytimes.com/1989/09/23/books/3-nobel-resignations-over-rushdie.html>), приступљено 19.11.2019)

СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Извори

- Вечерње новости
- Danas
- Naša reč, London
- НИН
- Политика
- Солжењицин Александар, *Неодржани говор (поводом доделе Нобелове награде за књижевност 1970)*, Књижевна реч, 9/1972, бр. 1, прев. Петар Вујачић..
- Solženjicin Aleksandar, *Pismo IV Svesaveznom kongresu Saveta sovjetskih pisaca*, Književna kritika, 21/1990, br. 3-4

Новински чланци

- Б.А, *Највише одликовање СПЦ Александру Исајевичу Солжењицину. Пророк и Свједок*, Светигора, бр. 29 (1994).
- Grosberger A, *Sajfert, narodni pesnik*, Nedeljna borba, subota-nedelja, 13-14. oktobar 1984.
- Илић А, *Јарослав Сајферт, добитник награде за књижевност. Поезије вечни водопад*, Политика, 13. 10. 1984.
- К. R, *Novi nobelovac*, Republika, br. 10-11-12 (1984).
- Kosanović B, *O prvom scenskom izvođenju izvođenju Solženjicinovog dela kod nas*, Index, 14. april 1972.
- Лукић С, *Солжењицинова визија епохе*, Политика, 7. мај 1998.
- Čačinović-Puharovski N, *Čovek i historija. Aleksandar Solženjicin: Kolovoz 1914*, Telegram, 25. avgust 1972.

Интернет странице

- *Bob Dilan dobitnik Nobelove nagrade za književnost*, Blic, 13. oktobar 2016.
(<https://www.blic.rs/kultura/vesti/bob-dilan-dobitnik-nobelove-nagrade-za-književnost/qdf7w5p>)
- *Боб Дилан добитник Нобелове награде за књижевност*, РТС, 13. октобар 2016.
(<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/8/kultura/2487732/bob-dilan-dobitnik-nobelove-nagrade-za-književnost.html>)

- *Bob Dilan kaže da ga je Nobelova nagrada ostavila bez reči*, Novosti, 29. oktobar 2016.
(<http://www.novosti.rs/vesti/scena.147.html:632394-Bob-Dilan-kaze-da-ga-je-Nobelova-nagrada-ostavila-bez-reci>.)

- *Bob Dilan konačno preuzeo Nobelovu nagradu*, B92, 1. april 2017.

(https://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=1087&yyyy=2017&mm=04&dd=01&nav_id=1246214

- *Боб Дилан прихватио Нобелову награду за књижевност*, Политика, 29. октобар 2016.
(<http://www.politika.rs/scc/clanak/366707/%D0%96%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%82-%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BB/%D0%91%D0%BE%D0%B1-%D0%94%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%BD-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BE-%D0%9D%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%83-%D0%B7%D0%B0-%D0%BA%D1%9A%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82>.,

- *Dilan predao govor za Nobela i dobija novčanu nagradu*, N1, 5. jun 2017.
(<http://rs.n1info.com/Showbiz/a273955/Dilan-predao-govor-za-Nobela-i-dobija-novcanu-nagradu.html>)

- *Dissidents And Authorities Say Farewell To Nobel Laureate*
(<https://apnews.com/8feb8b7ef1f1bd7a56804771779831e4>

- Z. Paunković, *CIA i „Doktor Živago“*, Политика, 10.02.2007.
(<http://www.politika.rs/sr/clanak/21840/%D0%A6%D0%98%D0%90-%D0%B8-%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80-%D0%96%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%B3%D0%BE>

- *Jaroslav Seifert Biographical*
(<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1984/seifert/biographical/>

- Jaroslav Seifert CZECH AUTHOR (<https://www.britannica.com/biography/Jaroslav-Seifert>)

- Jennifer Croft, *Bob Dilan je perfektan dobitnik Nobelove nagrade*, Vice, 14. oktobar 2016.
(<https://www.vice.com/rs/article/d7p7vz/bob-dilan-je-perfektan-dobitnik-nobelove-nagrade>)

- М. Вулићевић, *ЦИА је волела „Доктор Живага“*, Политика, 08.04.2014.
(<http://www.politika.rs/scc/clanak/289442/CIA-je-volela-Doktora-Zivaga>

- *The Nobel Prize* (<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/>

- *Why Bob Dylan Deserves His Nobel Prize*, Rolling stone, 13. oktobar 2016.
<https://www.rollingstone.com/music/music-features/why-bob-dylan-deserves-his-nobel-prize-127381/>

- 3 Nobel Resignations Over Rushdie, The New York times, Sept. 23, 1989, (<https://www.nytimes.com/1989/09/23/books/3-nobel-resignations-over-rushdie.html>)

Литература

Монографије

- Бабовић М, *Песници и револуција*, Београд 196?
- Гелер М, Некрич А, *Утопија на власти. Историја Совјетског савеза*, Подгорица 2000.
- Живојиновић С, *Нобеловци књижевности*, Шабац 1990.
- Izević S, *Nobel i nobelovci*, Zagreb 1965.
- Koprivica M, *Boris Pasternak na srpskom jezičkom području*, Podgorica 2014.
- Рандељ Ђ, Живановић М, *Нобеловци, живот и дела*, I-II, Нови Сад 2006.
- Stahle N.K, *Alfred Nobel and The Nobel Prizes*, Stocholm, 1978.

Чланци

- Aranitović D, *Solženjicin kod Jugoslovena, 1962-2016: prilog bibliografiji*, Hereticus: časopis za preispitivanje prošlosti, br. 1-2 (2017).
- Vujičić P, *Svi su pomalo preterivali (Boris Pasternak: Doktor Živago, Beograd 1962)*, Književne novine, br. 14 (1962).
- Вуковић М, *Солжењицин – Између политике и литературе*, Овдје, бр. 20 (1971).
- Jelčić D, *Nakon utihnule bitke (Boris Pasternak: Doktor Živago, „Prosveta“, Beograd 1962)*, Književnost u 15 dana, br. 6 (1963).
- Jerotić V, *„U prvom krugu“ Solženjicina*, Савременик, бр. 17 (1971).
- Jovanović M, *Na marginama Doktora Živaga*, Izraz, br. 1 (1959).
- Kalaj R, *Solženjicin i logika totalitarizma*, Naše teme, br. 6 (1989).
- Kušan I, *Treće odlikovanje za hrabrost*, Kolo, br. 10 (1970).
- Leneman L, *Pasternak sa suzama u očima*, Književne novine, 9/1958, prev. M. M. Pešić.
- Lukić S, *Jedan pogled na teoriju i praksu socijalističkog realizma (IV) – Pasternak, Jevtušenko, Solženjicin*, Delo, br. 1 (1971).
- Nado M, *U paklu ili Solženjicin*, Савременик, бр. 17 (1971).

- Пражић М, *Морално самоуништење Солжењицина. Писац против слободе и људског достојанства*, Дневник, бр. 10314 (1975).
- Ракић Ж, *Један дан који је изменио свет*, Стремљења, бр. 6-7 (1991).
- Солжењицин А, *Две револуције*, Књижевност, бр. 9 (1990).
- Stambolić M, *Branite Pasternaka. Pismo vršnjaku Sovjetu*, Видици, бр. 37-38 (1958).
- Tautović R, *Hleb i plug revolucije (o romanu Doktor Živago Borisa Pasternaka)*, Život, br. 10 (1963).
- Toholj M, *Pjesnik Jaroslav Sajfert*, Život, br. 11-12 (1984).
- Čolić M, *Fenomen Solženjicin*, Rukovet, br. 12 (1969).

Романи

- Pasternak B, *Doktor Živago*, Beograd-Podgorica 2017.